

Рецензия

по конкурс за заемане на академична длъжност професор по 3.1. Социология, антропология и науки за културата (Социология – Социология на властта), обявен от Софийския университет „Св. Климент Охридски“ с единствен кандидат Милена Якимова Якимова

от професор Антоний Тодоров Тодоров, д.п.н., специалност 3.3. Политически науки, Нов български университет

Кандидатката

Доц. Милена Якимова, д.н. е несъмнено един чудесен пример на последователно и целенасочено академично израстване в българската академична среда. След висшето си образование по социология в СУ „Св. Климент Охридски“ (1992) тя продължава в докторантура и успешно защитава първата си дисертация за ОНС „доктор по социология“ на тема „Късна модерност и идентичност (социологически концептуализации на съвременността)“ (2003). Натрупването на изследователски опит продължава с постдокторална програма в областта на градските изследвания (2006-2007) и достига логично до разработването и успешната защита на дисертация за научната степен „доктор на науките“ на тема „Социална критика и практика: теоретични дилеми и практически механизми“ (2016).

Академичната ѝ кариера се развива и като преподавателка: асистент в ПУ „Паисий Хилендарски“, главен асистент в СУ „Св. Климент Охридски“ и хабилитация като доцент през 2010 г. Това показва същата целенасочена и последователна работа за натрупване на академичен опит и израстване в академичната среда.

Милена Якимова има и поредица от международни специализации, още като студентка в Университет в Билефелд (Германия), но и по-скоро в Колежа Дартмут (САЩ). Тези специализации са също така възможни и поради добрите ѝ езикови компетенции.

Кандидатката по конкурса е член на Фондация за хуманитарни и социални изследвания – София, а е била и в редколегията на сп. „Критика и хуманизъм“, едно от най-значимите научни издания в областта на хуманитарните и социалните науки.

Накратко, Милена Якимова има без съмнение нужния академичен опит и досегашна кариера за да бъде кандидат по конкурс за академичната длъжност „професор“ по социология.

Съответствието с минималните изисквания

Специално бих искал да обърна внимание на справка за съответствието на минималните държани изисквания за заемане на академична длъжност, съгласно чл. 2б от ЗРАСРБ за научна област 3.1. Социология, антропология и науки за културата. Макар да съм убеден, че не всичко подлежи на прецизно измерване, особено по отношение на качеството на академичните изследвания и публикации, представената от Милена Якимова справка показва общо 1240 точки. Това представлява значително постижение в академичната общност, ако се имат предвид публикуваните данни в Регистъра на академичния състав на НАЦИД.

Изследователската дейност

Разбира се, една рецензия по конкурс за заемането на академичната длъжност „професор“ изисква на първо място и най-вече да оцени изследователската дейност на кандидатката.

Публикации

Милена Якимова е авторка на 3 публикувани монографии и съавторка в още 3 колективни монографии (от които 1 е публикувана на английски език). Тя е публикувала 5 студии и 49 научни статии. Била е съставител и редактор на 7 броя на академичното списание „Критика и хуманизъм“ и на 2 научни сборника със статии и студии. Съавторка е, заедно с Димитър Вацов, Боян Знеполски и Теодора Тодорова на учебника „Гражданско образование“ за 11-ти клас (на издателство „Булвест“).

Конкретно по конкурса Милена Якимова е представила своята последно публикувана монография „Страх и пропаганда“ (София: Изток-Запад, 2022), която има характера на хабилитационен труд, както 4 студии (в списание „Критика и хуманизъм“ и в CAS Working Paper Series), две от които на английски език, и 20 статии, публикувани в академични издания и платформи (2 от които в съавторство).

Тематичните полета на тези публикации показват едновременно една широка компетентност на авторката в областта на социологията, както емпиричната, така и теоретичната, но същевременно и академични предпочитания към три основни полета:

- Пропагандата и популизма.
- Образованието и гражданската култура.
- Социологията на града.

Разбира се, този мой опит да групирам в три категории научните интереси на Милена Якимова на основата на представените от нея публикации за участието в конкурса за професор могат с основание да се оспорят, най-малкото защото биха могли да се квалифицират като редуционизъм. Въпреки това ще използвам тази типология, за да улесня моята оценка на едно толкова разнообразно научно творчество. Освен това правя моите оценки на основата на собствения ми опит в областта на политическите науки и частично в областта на политическата социология, така че заключенията ми във всеки случай ще са резултат на тези ограничения в моята академична компетентност.

Монографията „Страх и пропаганда“ е основният хабилитационен труд и третира един проблем, който пред последните 10-15 години заема едно от челните места в академичните интереси на хуманитарните и социалните науки. Но макар много публикации в българската академична среда да се занимават с ефектите на популизма и антидемократичната пропаганда, това по мое знание е първата цялостна монография в българската социална наука специфично изследваща съвременните измерения на пропагандата. Книгата съдържа две части, като първата е специфично посветена на пропагандата, а втората на манипулацията и господството чрез страха в обществата.

В самооценката на научните приноси Милена Якимова посочва (макар и на второ място), че в монографията е разработено понятие за пропаганда, *„което а) теоретизира пропагандата като специфичен модус на репрезентация – въвеждане на идеационно съдържание в*

афективния поток на преживяването, като оркестриране на възприятията за мен самия и за мястото ми в света; в този смисъл б) е усилен аргументът на Жак Елюл, че пропагандата не е просто лъжа – разработена е тезата, че този репрезентационен режим не може да се мисли в логическата опозиция истинно-неистинно, а истинно-правдоподобно. Така пропагандата е репрезентационен режим, който организира афективно съдържание, организира погледа, а не представя картини пред „чистия“ поглед или пред разсъдъчната способност.“ Позволих си този дълъг цитат, защото той представя адекватно и приемливо най-важният научен принос на монографията, но също така и защото по същество обяснява едно понятие (за пропагандата), което в много различни случаи и особено в публицистиката, неудачно се смесва с дезинформацията или откровената лъжа. Милена Якимова показва по един рафиниран начин защо пропагандата може да бъде толкова ефикасна, именно защото тя не е откровена лъжа, която сравнително лесно може да бъде идентифицирана, дори от не много критичен ум. Пропагандата работи с частици от истината, като произвежда такъв образ на действителността, който е само правдоподобен, но поради това и изглеждащ по-приемлив.

Вторият (макар и в моята представа) съществен научен принос в монографията е проблематизирането на пропагандата като „оркестриране на впечатления“, което я разграничава от друг тип популистки призови. Това разграничаване позволява на Милена Якимова да разработи и „емпирични индикатори за разграничаване на пропагандни от популистки формули“. Това постижение има несъмнена практическа полза, не само за изследователи, а и за журналисти, анализатори и изобщо образовани хора, когато отправят публични послания и демаскират антидемократичната пропаганда.

Трето несъмнено постижение на монографията, но също подкрепено и от текстовете на някои от статиите, е идентифицирането на механизмите за „пленяването на езика на социалната критика и трансформацията му за целите на една напредваща нова антилиберална и антиглобалистка пропаганда“. Тук ще отбележа, че донякъде мобилизирането на социалната критика от недемократични движения е познато в историята – примерът със социалната демагогия на партията на Хитлер в Германия е добре известен. Бих бил малко по-критичен, обаче, за употребата на понятието „антиглобалистка пропаганда“, защото самата дума „глобализъм“ е поливалентна: днес мнозина я приравняват на по-старото понятие за интернационализъм (натоварено с марксистката си история), но разбирайки го като наднационална власт на корпорациите. В случая, обаче, антидемократичният смисъл на „антиглобализма“ е по-скоро в насоката на противопоставяне на националното (и всичко, което може до се свърже с него) на един глобализиран свят, в който живеем и от който се възползваме. Или казано накратко, „антиглобалистката пропаганда“ е откровено националистическа, когато не визира специфично и конкретно глобалната власт на глобалните корпорации върху нашия живот.

Впрочем и това е един четвърти принос на текста, монографичното изследване дава критерий за отграничаване на „емпирични феномени, които заслужават да бъдат назовани „пропаганда“: разказа за бъдещето като неизбежност, начинът на „призоваване към действие“ като поемане на власт срещу следване на пропагандната реторика (а и на самия пропагандист, макар да остава скрит) и „формата на адресиране на социални проблеми“, при което става превръщане на идеята за справедливост в бездейно очакване на възмездие. Последното донякъде е и отговор на формулираната по-горе бележка за „антиглобализма“.

Смятам, че предложените критерии за различаването на популистката критика към социалното статукво и нейната, както я нарича авторката, „пропагандна метаморфоза“ е най-интересното и значимо постижение на монографичното изследване. Първият заявен критерий е, че критикът-популист призовава „народа“ към действие, докато пропагандистът призовава „народа“ към гняв, като действието трябва да се остави на него, разбиращия, знаещия. Вторият заявен критерий е, че пропагандата „жертва истината в името на правдоподобността“, което ѝ позволява особена „гъвкавост“ при назоваването на „враговете“ на народните интереси – веднъж могат да са едни, друг път други, но това върви с претенцията, че тя винаги говори за едно и също. Съгласен съм, че така предложените критерии за разграничение ни позволяват „да не наричаме всичко, което не ни се нрави, пропаганда“.

Съществена част от монографията е втора глава от първа част, посветена на антилибералната пропаганда в България. Изследването е част от колективния изследователски проект на ФХСИ-София „Антилиберални дискурси и пропагандни съобщения в българските онлайн и печатни медии 2013-2016 г.“ Това едновременно количествено и качествено изследване впечатлява с мащаба си: първоначално кодиране на 594 публикации от 20 печатни и онлайн вестници, модулно търсене в 3080 информационни сайта и блога, съдържателен анализ на 3305 публикации в 8 медии. Накрая тази огромна емпирична дейност позволява да се идентифицират четири опорни точки на антилибералната пропаганда в България през периода 2013-2016 г., чиято същност е в дисквалификацията на Запада (САЩ, НАТО, Европа) като демократична опора, възхвалата на Русия като „спасителка на Европа“ и отхвърлянето на българските политически елити като продажни.

Емпиричното изследване позволява също така и да се проследи динамиката на антилибералната пропаганда, както и да се направи типология на медиите, в които са идентифицирани най-честите употреби на опорните точки. Но същественото заключение от това изследване е, и то има много по-широк смисъл, че произведената от антилибералната пропаганда картина не е израз на някаква имплицитна и споделяна широко политическа програма, а успява да спои „в един речник всъщност разнородни и дори противоположни усещания за несправедливост“. Именно в това и се състои нейната ефикасност, защото позволява в нея да се припознаят хора, които иначе трудно или дори никога не биха приели някакво единомислие или единоедействие.

Тук обаче ми се струва, че има известна неяснота в квалификацията на тази пропаганда, очевидно и силно свързана с пропагандата на Руската федерация. Тя се квалифицира най-вече като антилиберална, но също и като антидемократична. Въпросът ми е, каква е разликата? Има многобройни изследвания, които третираят различието между либералното и демократичното, някои дори ги противопоставят. От друга страна квалифицираме западния тип демокрация като либерална демокрация.

В същата първа част на монографията се третира и много съществените въпроси за медиите, тяхната независимост, за журналистическата етика и изобщо за социалния статут на медиите. В тази насока не се чувствам достатъчно компетентен да оценя истински анализа, но за мене той е напълно приемлив.

Особено интересна е втората част на монографията, озаглавена просто „Страх“. В нея всъщност се анализира използването на тревожността и страховете от пропагандата, която, според думите на авторката, „преобразува тревожността в страх“, а оттам и в заклеяване на лесно идентифицираните „виновни“. Анализът се конструира върху четири основни понятия: социална

тревожност, управление на страха, пропаганден ефект и социална управляемост. Управлението чрез страх е вече разпространена тема в социалните науки, за това свидетелства и наличието на статия за това в Уикипедия на английски и на френски език. Но тук интересното е в последната глава пета на монографията, основана на анализа на фокус-групи. Този анализ позволява да се реконструира въздействието на пропагандните послания като формиране на емоционално настроение, податливо на гнева и на очакването „някой най-сетне да оправи нещата“.

Макар темите за пропагандата и популизма да са най-видими в представените по конкурса публикации и най-вече в монографията като хабилитационен труд, втората тематична област на научните интереси на Милена Якимова също заслужава особено внимание. Това най-общо е тематиката на образованието и гражданската култура. Донякъде това е свързано с разбирането, че ефикасен щит срещу влиянието на антидемократичната пропаганда и на популистките дискурси е нещо, което Ноам Чомски нарича „интелектуална самозащита“, постижима чрез образованието.

Две от статиите третира един особено чувствителен проблем в образованието и той не е толкова в съдържанието на учебните програми, а в равния достъп до добро образование. Милена Якимова анализира причините, условията и предпоставките за социалните неравенства, които се генерират от различното по качеството си образование, свързано и с различния достъп до качествено образование. В една от статиите си тя отбелязва: *„Учениците се съизмерват според интелектуални постижения, които доминиращият дискурс свежда до формираните в семейството образователни мотивации. Това подкрепя и легитимира процес на все по-ранна селекция на децата според интелектуални постижения и има за функция да показва на желаните семейства, че училището си подбира децата и да легитимира възпроизводството на културен капитал.“* Темата за образованието и неравенствата, макар и не нова в българската социология, става все по-актуална и е отново третирана в една от последните публикации по конкурса д сп. „Критика и хуманизъм“ (брой 57).

Изобщо в няколко публикации Милена Якимова се заявява като социоложка, която се интересува систематично от социалните неравенства, техните разнообразни проявления и причини. В една студия, публикувана в Годишника на Софийския университет (2010) тя анализира „сцената на социалния живот на града“. Градът е София и авторката уместно разглежда един дълъг процес на „дегенерация на града“, на оттегляне на богатството от центъра и затварянето му в периферни „затворени комплекси“, което води до фактическо обезлюдяване на централни квартали успоредно със задълбочаване на сегрегацията на маргинализираните общности най-вече от роми в „класическите“ съсредоточия на тази общност – кв. Факултета, кв. Филиповци, кв. Христо Ботев. Забележително е аргументираното твърдение, че както затворените комплекси, така и гетата са практически еднакво недостъпни за външните, но най-вече, че и двете приватизират по същество публични ресурси.

Друга страна на тази дегенерация на публичните (т.е. на общодостъпните) места в града като място на социални контакти, е умножаването на моловете в границите на самия град, дори в самия му център. Както отбелязва Милена Якимова, *„молът е частно пространство, в което публиката е поканена да харчи пари, а не публично място, в което да се размишлява за властта.“* Макар в статията да я няма, референцията към „The magic of the mall“ (J. Goss, 1993) е видима, особено заради твърдението му, че „шопингът се е превърнал в доминиращ тип на социален живот“. Според него молът е вече третото място на публичен живот след дома и училището/работното

място, но всъщност едно секуризирано пространство отворено само за „нормалните посетители“, а затворено за deviants or non-shoppers.

Научни проекти

Когато оценяваме една академична дейност, публикациите изглеждат най-важните, но участието в изследователски проекти също е от голямо значение. В цялата си досегашна кариера Милена Якимова е участвала в над 20 проекта (български и международни), като само след хабилитацията си през 2010 г. е участвала в 8 проекта.

Тематиките на тези проекти покриват едно широко поле на социологията, антропологията и политологията: разбира се популизма и рисковете пред представителната демокрация, антилибералните дискурси, но също отново неравенствата в образованието, гражданските мобилизации и дори темата за имунизациите и популистките противопоставяния на науката.

Преподавателската дейност

Милена Якимова има вече и богат преподавателски опит, натрупан от 1996 г. без прекъсване досега. В СУ „Св. Климент Охридски“ тя води една гама от съществени за образованието по социология, политология, етнология и журналистика: „Политическа социология“, „Социология на властта“, „Качествени методи в социологията“, „Социална теория и прагматизъм“, „Социология на личността“, „Дигитални медии и видеоигри“, „Гражданско и интеркултурно образование“ и др.

Академичната среда

В цялата си досегашна академична кариера Милена Якимова си е извоювала името на компетентна, целенасочена и задълбочена изследователка, на уважавана преподавателка и на личност, която с лекота общува с колегите си, но винаги отстоява мнението си.

Заклучение

Като имам предвид цялостната изследователска и преподавателска дейност на Милена Якимова, доброто име, с което се ползва в академичната общност и несъмнените ѝ научни постижения, съм убеден, че СУ „Св. Климент Охридски“ ще спечели много, включително и престиж, когато я приеме в средите на корпуса на своите професори. Категорично подкрепям нейното избиране за професор по 3.1 Социология, антропология и науки за културата, Социология (Социология на властта).

професор Антоний Тодоров, д.н.